

Gimnazija Ptuj
Volkmerjeva 15, Ptuj

NEMČIJA 1945-1970

Konferenca v Potsdamu

Zadnje vrhunsko srečanje protihitlerske koalicije bi moralo biti v zahodnem delu Berlina, toda iz varnostnih razlogov je bilo v sovjetskem delu Berlina v Potsdamu. Bivališča delegacij so z rampami in nadzornimi točkami razdelili na tri dele. Iz območja so zaradi strahu pred atentati izselili vso prebivalstvo.

Začetek in potek konference sta bila zelo težavna, saj so na zahodni strani sodelovali politiki s skromnimi mednarodnimi izkušnjami. Po smrti Roosevelta je ZDA zastopal Harry S. Truman, britanskega premiera Churchilla pa je zamenjal Clement R. Atlee. Še več težav so povzročali Sovjeti, ki so nemška območja vzhodno od črte Odra-Nisa aprila 1945 prepustili Poljkom in s tem zahodne zaveznike postavili pred izvršeno dejstvo. Posledica tega so bili zelo ostri spori med SZ in zahodnimi silami. Ozračje je dodatno obremenil še Stalin s svojimi zahtevami o reparacijah, vojni odškodnini. Hotel je, da SZ zraven območja, ki ga je zavzela rdeča armada, dobi še del Porurja.

Bili so enotnega mnenja, da je potrebno v Nemčiji postaviti demokracijo, jo razorožiti, preprečiti nastajanje nacionalističnih strank in decentralizirati. Strinjali so se tudi v obnovitvi delitve Nemčije iz Jalte. V ekonomskem in gospodarskem smislu, so jo nameravali še naprej obravnavati kot celoto. Vendar je bilo sporazumevanje s Sovjeti zelo težavno.

Po postavitvi zahodne Poljske meje se mora veliko nemškega prebivalstva z območja vzhodno od meje, Madžarske in Češkoslovaške, preseliti v Nemčijo.

Nemčija je po konferenci izgubila 24 odstotkov ozemlja iz leta 1937, ter približno 12 milijonov prebivalcev. Ločeni denarni reformi v vzhodnem in zahodnem delu Nemčije ter sovjetska blokada Berlina 1948, so bili zadnji koraki do razdelitve Nemčije.

Berlinska blokada

Churchill je kmalu po vojni dejal, da se je med vzhod in zahod spustila železna zavesa. S tem je hotel opozoriti na konfrontacijo med zahodnimi zavezniki in SZ. Prvič se je položaj zaostрил leta 1948, ko so Sovjeti hoteli izsiliti vključitev zahodnega Berlina v območje »socialistične zasedbene cone« (kasnejše NDR), ker so hoteli razširiti vzhodnonemško marko po celotnem Berlinu, in so 24. junija 1948 zaprle vse poti do zahodnega dela mesta in ustavile dobavo električne energije.

Dva dni kasneje je ameriški vojaški poveljnik v Nemčiji general Lucius D. Clay ukazal mesto oskrbovati z letali, in s tem nedvoumno pokazal, da zahodni zavezniki, kljub začetnim pomislekom Washingtona, niso pripravljeni prepustiti Berlina Sovjetom. Dejal je, da lahko le vojna prežene ZDA iz mesta. Ameriška letala (Rozinski bombniki) so v tri-minutnih presledkih pristajala na leta-liščih Gatow in Tempelhof z najnujnejšimi potrebščinami za zahodno-berlinske prebivalce. Kmalu so se jim pridružili tudi Britanci in po enem tednu je v zračnem mostu, imenovanem operacija Wittles, sodelovalo 147 letal. Letališče Gatow je bilo še kar primerno, na Tempelhofu pa so imeli zaradi velikega števila letov precejšnje težave. Letala so morala pristajati na zasilni stezi iz jeklenih elementov, vzletala pa so sprva kar iz travne površine. Pilote so motile tudi stavbe okrog letališča, ki so jih morali preleteti tik nad strehami.

Sovjetsko vodstvo je ostalo pri grožnjah in ni tvegalo vojaškega spopada, zlasti ker so ZDA v tem primeru grozile z napadom z jedrskim orožjem. Stalin je januarja 1949 v nekem intervjuju nakazal, da je pripravljen popustiti, a minuti so morali še štirje meseci, preden je blokado odpravil. To se je zgodilo 12. maja 1949, potem ko so se z zavezniki 8 dni prej sporazumeli o rešitvi problema. Na nadzorni točki na avtocesti v Berlin se je zbralo veliko število Zahodno Berlinčanov, ki so pozdravljali z rožami okrašene zavezniške tovornjake.

Prvo nasprotovanje velikih sil v hladni vojni se je na srečo končalo brez vojaških akcij, toda Berlin je bil razdeljen še dolgih 41 let.

Nastanek dveh nemških držav: ZRN in NDR

Zasedbena politika zahodnih zaveznikov se vse bolj razlikuje od sovjetske in leta 1948 v Bonnu ustanovijo parlamentarni svet. Njegova naloga je izdelati ustavni zakon zahodnega dela Nemčije.

ZRN so ustanovili 23. maja 1949. Slavnostno jo je razglasil Konrad Adenauer, takratni predsednik parlamentarnega sveta. Nemci še takrat niso imeli državne himne, zato so si zapeli kar eno od burševskih pesmi. Druga svetovna vojna ni uničila le nacistične vladavine, ampak tudi nemško državo.

Nasprotja med ZDA in SZ, ki sta bili po vojni svetovni velesili, sta bili v medsebojnih konfliktih v mnogih delih sveta. Obe sta pazili, da se ne bi zapletali v medsebojno vojno, zato se je njuno strmenje po prevladi kazalo v obliki hladne vojne med Vzhodom in Zahodom. Nemčija je bila glavno področje tega tekmovanja.

Predvsem ZDA so že od leta 1946 silile k čim hitrejši gospodarski stabilizaciji Nemčije in oživitvi zahodnonemške industrije, to pa je vsekakor prispevalo k nastanku posebne zahodnonemške države. Iz ameriške in britanske cone je nastala ena skupna. Junija 1948 so v zahodnih conah in v zahodnem Berlinu uvedli novo valuto, nemško marko.

Prvega septembra 1948 je parlamentarni svet sprejel novo ustavo in ji dal ime Ustavni zakon. Za glavno mesto ZRN so izbrali Bonn.

V Sovjetski coni je 30. maja 1949 kot odgovor na dogajanje na zahodu, nemški ljudski kongres potrdil ustavo NDR. NDR ob ustanovitvi izbere za glavno mesto Berlin, kar ni bilo všeč Zahodu. Leta 1953 so vzhodnonemške oblasti in njihovi sovjetski gospodarji junija doživeli neprijeten pretres, ko so se delavci v vzhodnem Berlinu uprli in demonstrirali proti nenehni sovjetski navzočnosti v mestu. Med drugim, so sežigali osovražene sovjetske zastave. Vzhodnonemške oblasti same niso bile kos tej kaotični situaciji, zato so bili potrebni močni in prepričljivi ukrepi. Za ureditev razmer so poskrbeli sovjetski tanki. Nekaj ljudi je bilo po posredovanju mrtvih in več ranjenih.

Berlinski zid

Berlinski zid je simbol razdeljenosti Evrope v hladni vojni. Z zgraditvijo zidu 13. avgusta 1961 je NDR popolnoma preprečila bege na Zahod. Pri gradnji zidu je tvegalo smrt približno 1500 ljudi, ki so hoteli uporabiti še zadnjo priložnost za beg na Zahod. Bežali so čez zakotna dvorišča, nezazidana zemljišča, preplavali kanale, reko Havel ali poskušali uiti z avtomobili. V naslednjih dneh so uredili okoli zidu 100 metrov širok pas nikogaršnje zemlje. Zahodnim Berlinčanom so svetovali, naj se mu zaradi lastne varnosti ne približujejo.

Od ustanovitve NDR je državo zapustilo 2,5 milijona Nemcev, med njimi so prevladovali kvalificirani delavci in visokošolsko izobraženi strokovnjaki. Država je težko prenašala tolikšno zgubo delovne moči. Po zgraditvi »protifašističnega varovalnega zidu«, kakor so ga poimenovali v NDR, je Walter Ulbricht upal, da bo lahko utrdil vzhodnonemški socializem. Državljeni so bili zaprti kot jetniki, meje so obdajali pasovi smrti, samosprožilno strelno orožje in stražni stolpi. Vlada NDR je bila prepričana, da drugače ne more obdržati ljudi v državi.

Nemce na zahodu in vzhodu je zgraditev zidu močno pretresla. Berlinčani so bili čez noč zajeti za bodečo žico. Družinske vezi so bile pretrgane, ljudje na vzhodu so bili še bolj izpostavljeni samovolji in pritisku, ter so pričakovali rešitev od zahodnih sil.

Zahod se je odzval zadržano. Predsednik ZDA John F. Kennedy zidu ni štel med razloge za vznemirjanje. Zid ni ogrožal obstoja niti ZDA niti zahodnega Berlina. Zahod je bil očitno pred raz-potjem: kršitev človekovih pravic zaradi zgraditve zidu bi bilo mogoče preprečiti le z vojno. Zaradi velikih zalog jedrske-ga orožja na obeh straneh, nihče ni razmišljal o tem. Zato so se zahodne države omejile na zastavljanje ostrih protestnih sporočil.

Šele šest dni po izgradnji zidu je Kennedy poslal v Berlin podpredsednika Johnsona, da bi pomiril Nemce. V Berlinu so bili razočarani nad nedejavnostjo Zahoda. Številni Nemci so na skrivaj še vedno upali, da bo slej ko prej vendarle prišlo do nekakšne ponovne združitve Nemčije. Pretres je bil tudi koristen, saj so Nemci takrat doumeli resničnost obstoječih razmer. Razdeljenost države je bila cena za mir, zagotovljen z ravnanjem supersil.

Vse leto 1962 je vladala velika napetost v razdeljenem Berlinu, kjer je nedavno zgrajeni zid postal mogočen simbol nasprotovanj med vzhodom in zahodom. Streli ponoči so pričali o nenehnih poskusih državljanov NDR, da bi zbežali na zahod. Med tem pa je iz zahodnega Berlina odhajalo vznemirljivo veliko prebivalcev. Propagandne skupine so se vozile na obeh straneh zidu in se po zvočnih vojskovele z besedami. Februarja je kriza stopila v novo nevarnejšo obdobje, ko je SZ sporočila, da si pridržuje letalske koridorje med ZRN in zahodnim Berlinom za lastna vojaška letala v določenih časovnih presledkih. Začelo se je načrtno nadlegovanje. Sovjetski reaktivci so švigali mimo potniških in tovornih letal v zračnih koridorjih in spuščali aluminijaste folije, da bi motile njihove radarske naprave. Proti zahodnim potniškim letalom, ki so pristajala na zahodno-berlinskem letališču Tempelhof so obračali prižgane žaromete in tako slepili piloti. S tem so občutno povečali nevarnost, da bi letala strmoglavila. Zavezniški lovci so bili v nenehni pripravljenosti, vendar do spopada ni prišlo. Ko je bila avgusta 1962 prva obletnica postavitve zidu je v zahodnem Berlinu prišlo do silovitih demonstracij.

Že v tem času so si Nemci želeli združitve Nemčije in konec hladne vojne, kar pa se je zgodilo šele leta 1989 s padcem komunizma v državah vzhodne Evrope.

Junija 1963 je predsednik ZDA J. F. Kennedy obiskal zahodni del Berlina, da bi pokazal solidarnost s svobodoljubnostjo zahodnih Berlinčanov. 26. junija 1963 je imel na trgu Rudolfa Widla znameniti govor imenovan: »Ich bin ein Berliner«:

Gospodarstvo Nemčije med 1945 in 1970

Med ZRN in NDR je bila v gospodarstvu bistvena razlika. Na zahodni strani je bil kapitalizem, na vzhodni pa socializem.

ZRN je imela politiko hitrega gospodarskega vzpona. Nemcev samih je bilo za delo premalo, zato se je v državo začelo stekati na sto tisoče t.i. gastarbeiterjev, delavcev iz manj razvitih držav, ki so soustvarjali nemški gospodarski čudež. ZRN je postala v 60.-tih vodilna gospodarska evropska velesila. Zelo uspešni so bili na področju strojne in avtomobilske industrije. Nemški avtomobili so postavljali med najboljšimi na svetu. Z zanesljivostjo in nizko ceno so pridobili velik krog kupcev. VW 1200 oziroma »Hrošč«, takrat zelo priljubljen avto, je še vedno najbolj prodajan avtomobil vseh časov.

Vzhodnonemška proizvodnja je temeljila predvsem na težki in umazani industriji, vendar je bila najučinkovitejša na vzhodni strani železne zavese. Njihov avtomobili Trabant so bili zelo priljubljeni v vzhodnoevropskih državah.

Velike zahodne industrijske države do imele do sredine 50ih let hude težave zaradi pomanjkanja delovne sile. V Nemčiji je primanjkovalo predvsem industrijskih delavcev. Leta 1955 sta bonška in rimska vlada sklenili sporazum o zaposlovanju italijanskih delavcev v ZRN. Nemci so upali, da bodo s tem zadovoljili veliko povpraševanje po delavcih, Italijani pa so si obetali zmanjševanje strukturne brezposelnosti na jugu države. Leta 1956 so začeli posebni vlaki voziti delavce v ZRN. Nemci so jih začeli imenovati »gostujoči delavci« ali »Gastarbeiterji«. To ime je bilo izbrano s posebnim namenom, kajti Italijani in pozneje Grki, Jugoslovani, Španci in Turki, naj bi se po izteku časovno omejene delovne pogodbe vrnil v domovino. Številni zdomci so izjemno varčevali, da bi si lahko doma priskrbeli gospodarsko podlago za življenje. Kmalu pa se je pokazalo, da so gostujoči delavci postali nepogrešljivi in da imajo velik delež pri »nemškem gospodarskem čudežu«. Opravljali so dela, za katere je bilo le težko najti nemške delavce (odvažanje smeti, čiščenje ulic, gradbeniška pomožna dela, ipd.) pa tudi razne zahtevnejše naloge. Zelo hitro so se priučili in postali v številnih obratih jedro zaposlenecv.

ZRN se je sčasoma razvila v drugo deželo z največ priseljenci (za ZDA), vendar si tega ni priznavala. Iz »gastarbaiterjev« so počasi nastajali pravi nemški državljani.

Konec 60ih let se je začel konjunktorni vzpon umirjati. Povečevati se je začela brezposelnost, oglašati so se začele zahteve, naj se zdomci vrnejo domov.

Škandal z zdravilom contergan

Podjetje Grünenthal je to zdravilo začelo prodajati 1. oktobra 1957. Že maja 1954 so to zdravilo prijavi kot patent pri Svetovni zdravstveni organizaciji (WHO) in jo registrirali pod skrajšanim imenom talidomid. V naslednjih dveh letih so to zdravilo preverili na 300 pacientih, ne da bi opazili omembe vredne stranske učinke.

Med oktobrom 1957 in novembrom 1962 je okrog 5 milijonov ljudi jemalo contergan v kakšnih 300 milijonih odmerkov po 100 mg. Do januarja 1961 je prišlo v podjetje le 500 sporočil o neznatnih stranskih učinkih. Prevladovala so sporočila, da se jemalcem pojavlja živčna mravljinčavost v okončinah. Podjetje se je odzvalo tako, da je bil odtlej contergan dosegljiv le na recept. Kljub temu je ta do jeseni 1961 veljal za dobro pomirjevalo in uspavalo, ki mu je treba dajati prednost pred barbiturati.

18. novembra 1961 je otroški zdravnik Widukind Lenz na nekem zdravniškem strokovnem srečanju v Düsseldorf prvič javno izrazil sum, da bi nenadno povečano število izmaličenosti pri dojenčkih bilo lahko povezano z uživanjem talidomida. Kmalu za tem se je oglasilo več 100 mater, ki so spravile na svet hudo skazene otroke. Novorojenčkom so manjkale roke, noge, vmesni sklepi ali ušesa. Pri izpraševanju mater se je pokazalo, da so med nosečnostjo jemale contergan. Kot posledice conterganske katastrofe so pri zdravstvenih organih zveznih držav zabeležili 2625 primerov otrok s sindromom dismelije. Šele maja 1968 se je po večletnih preiskavah začel v Aachnu napeto pričakovani conterganski proces. Sedem vodilnih uslužbencev Grünenthala se je moralo zagovarjati zaradi umorov iz malomarnosti in ravnanja proti zdravstveno-pravnim odločbam. Sodniki so imeli dokaze, da talidomid povzroča izmaličenost na otroku v materinem telesu, toda obsodbe ni bilo. Decembra 1970 je sodišče zaradi majhne osebne krivde obtožencev ustavilo proces. Podjetje se je nato obvezalo, da bo plačalo odškodnino.

Beg pred komunizmom

Zadeve v Berlinu so se v začetku poletja 1961 zaostrile. Vse več ljudi je iz NDR bežalo v Zahodni Berlin, saj je takrat bil prehod še prost. Če je kdo iz vzhodnega dela Nemčije, na primer iz Leipziga, Dresdna ali kateregakoli drugega vzhodnonemškega mesta, hotel v Zahodni Berlin je se je preprosto z vlakom pripeljal v Vzhodni Berlin, tam stopil na tramvaj in se za pičlih 20 pfenigov pripeljal na postajo Zoo v Zahodnem Berlinu, od tam pa naravnost v sprejemni center za begunce Marienfelde.

Število beguncev pa se je iz dneva v dan večalo in takšen tok beguncev iz države bi gospodarsko zlomil NDR, saj so bili med begunci večinoma mladi ljudje, ki so se v NDR izobrazili za zdravnike, inženirje in podobne poklice. Takšne izgube dobro izobražene sile pa si ne more privoščiti nobena država. Pričakovati je bilo, da bo NDR zagotovo nekaj ukrenila proti toku beguncev.

V soboto, 13. avgusta 1961, se je zgodilo, kar si tedaj nihče ni mogel niti zamisliti. Zahodni Berlin so ločili od vzhodnega in preostalega dela države. Na demarkacijski črti med zahodnimi sektorji Berlina in vzhodnim sektorjem je vlada NDR z dovoljenjem Sovjetske zveze postavila ograjo iz bodeče žice, ki so jo nadzorovali milica, mejne enote ljudske vojske in čete narodne zaščite.

V knjigi Ellen Sesta, Predor v svobodo se avtorica takole spominja pripovedovanja njenega prijatelja Mimma o razmerah v Berlinu tisto avgustovsko soboto leta 1961...

»Še 13. avgusta sem ves presenečen zaradi novice stekel k Brandenburškim vratom. Pred njimi sem videl vodni top milice in verigo oboroženih mož iz čet narodne zaščite NDR. Videti je bilo, kot da so z zbiranjem čet narodne zaščite pred Brandenburškimi vrati, ki naj bi predstavljale delavstvo NDR, hoteli pokazati, da tudi to soglaša z drastičnimi ukrepi. Vodni top bi naj demonstrantom preprečil, da bi se zbirali pred Brandenburškimi vrati in pri tem podrli ograjo. Videl sem veliko meščanov iz zahodnega dela, ki so bili sicer neverjetno besni, a na njihovih obrazih je bilo opaziti neskončno nemoč; očitno so dojeli, da se temu ne da upreti.«

Po ograditvi z bodečo žico so začeli vojaki postavljati zid. V tem času so še pribežniki našli kak nenadzorovan del ograje in se zmuznili v Zahodni Berlin. A zid je postajal vse daljši in čezenj se je bilo vedno težje prebiti. Začelo je prihajati do prvih aretacij in smrtnih žrtev.

Nekateri so s pomočjo načrtov berlinske kanalizacije pot v zahodni del poiskali po podzemnih odtokih. Na to vzhodnonemške oblasti sprva niti niso pomislile. A takoj ko so prebežniki drugim povedali za to možnost so tudi to onemogočile. Na zahodni strani so bili namreč Stasijevi ovaduhi, ki so zbirali podatke o pobegih in jih posredovali v Vzhodni Berlin. Stasijevi ovaduhi so bili pripadniki službe državne varnosti v NDR, tako imenovane Staatssicherheitsdienst. Ko je vzhodnonemška oblast zvedela za poti po kanalizaciji, so takoj ukrepali tako, da so kanale zavarovali z močnimi rešetkami. Tako so odplake še vedno lahko nemoteno tekle, ljudem pa je bila pot prepečena. Če bi hotel kdo prežagati rešetke, bi hrup slišali stražarji in poskus bi se izjalovil.

Že poleti 1961 so začenjali nastajati prvi predori z Zahoda na Vzhod. Prvi predor iz kleti v drugo klet so izkopali skoraj tik pod cesto. Ker so bila tla iz peščenjaka so napredovali sorazmeroma hitro in načrt je uspel. Vendar so tudi tokrat varnostni organi NDR s pomočjo ovaduhov odkrili kje je tunel in zvedeli imena tistih, ki so ga skopali. NDR je še bolj poostrila nadzor in v skupine, ki so pomagale prebežnikom, so vtihotapili še več ovaduhov.

Domišljija in iznajdljivost prebežnikov nista poznali meja. Nek mladenič iz Vzhodnega Berlina si je dal sešiti popolno uniformo ameriškega vojaka in si nekje celo priskrbel odlikovanje. Z dobro očiščenimi čevlji, sveže pobrit in s kratko frizuro je odkorakal do meje na Checkpoint Charile, salutiral obmejni straži in odšel na zahod. Zavezniških enot namreč

niso smeli kontrolirati, kaj šele ustavljati. Zgodilo pa se je, da ta prebežnik v Zahodnem Berlinu ni vedel, kam mora iti. Pomagali so mu obmejni policisti in mu pokazali, kam naj gre.